

Beszámolók ◦ Szemlék ◦ Közlemények

Nemzetközi kapcsolatok és együttműködési lehetőségek az állományépítésben*

1. Néhány elvi megjegyzés

A szakirodalom rendkívüli számbeli expanziója miatt az állományépítésben mindenféle autarkias törekvés illuzórikussá vált. Ez egy-egy ország és egy-egy intézmény esetében egyaránt érvényes.

A témakör a gyakorlatból levont és általánosítható észrevételekkel közelíthető meg a legcélszerűbben.

1. Goethenek az a 19. századra tett megállapítása, miszerint a nemzeti irodalmak világirodalommal szerveződnek, a 20. század utolsó két évtizedében úgy értelmezhető a tudományos információra, hogy ez a keletkezés, hozzáférhetőség és felhasználás tekintetében kiváltképpen „világirodalmi” jellegű.

2. Amennyiben a tudományos információ „világirodalmi” jellegű, akkor amiből keletkezik, azaz a primer irodalom kezelése is nemzetközi megközelítést, kezelést kíván.

3. Ez a nemzetközi megközelítés, kezelés már eddig is sok évtizedes és sokféle tapasztalatot halmozott fel. Nem eredményezett ugyan egyetlen járható utat, modellt, de többféle lehetőséget – igen.

4. Ezek két nagy csoportra oszthatók: a központosított és a decentralizált állományépítés lehetőségeire. Az előbbiekre példa a British Library Lending Division, az utóbbiakra a SCANDIA-terv.

5. A gazdasági és politikai fejlődés általában is a nemzetközi együttműködés, az integrálódás valamilyen formája felé mutat (kapitalista multinacionális vállalatok, regionális gazdasági–politikai szervezetek, az ENSZ égisze alatti együttműködési szervezetek stb.). Ez a fejlődési tendencia az információra is érvényes.

6. A szóban forgó tendencián belül meg kell látnunk azokat a különbségeket, amelyek a nagy tudományterületek és az egyes kiadványfajták szerint jegesednek ki.

2. Állományépítés és információ

Az információ „világirodalmi” jellege teljesen nyilvánvaló a természet- és a műszaki tudományokban, valamivel rejtettebb a humán- és a társadalomtudományokban. Az előbbiek nem ismernek politikai–ideológiai határt; eleve kudarcra ítélt az őket hordozó szakirodalom terjesztésének, beáramlásának bármilyen formájú korlátozása. Ha mégis vannak korlátok, azok nem a „világirodalmi” jelleg ignorálásából, hanem az egyes országok gazdasági–tudományos fejlettségi szintjének, kulturális hagyományainak eltéréseiből adódnak. Így például aligha érdemes a Mercedes autók gyártási kérdéseivel foglalkozni olyan területeken, ahol nincsenek autóutak, s ott sertésstenyészéssel, ahol nem eszik a húsát (hacsak nincs kedvező külső piacuk).

Azt el kell ismernünk, hogy a humán tudományok egy része nemzeti jellegű, pl. az irodalomtudomány, a történettudomány bizonyos fejezetei. Ennek ellenére a tudományos irodalom használata elvileg ez irányban is korlátlan. Ezért a róla szóló információ se lehet más, mint nemzetközi érdeklődésre számot tartó.

Amit a nemzeti jellegű irodalom más országokban való „képviselése” érdekében meg kell és meg is lehet tenni, az mindenekelőtt legalább egy viszonylagos teljességre törekvő *referenzs-állomány* kiépítése országonként, akár munkamegosztás formájában. Keretében éppen úgy helye van a nagykönyvtári nyomtatott katalógusnak (Library of Congress, Bibliothèque Nationale stb.), mint a nemzeti és nemzetközi *bibliográfiai nyilvántartásoknak*, illetve elérhetőségük lehetséges teljességében való biztosításának. Az országos központi címjegyzékek, a kutatási jelentésekről készült regiszterek, a (hagyományos vagy gépesített) külföldi központi katalógusok stb. ugyancsak a primer szakirodalomhoz való „elvezetés” nélkülözhetetlen eszközei.

Az elmondottakból következik, hogy állományépítésben a nemzetközi együttműködést – ha ilyesmi a

* Az akadémiai könyvtárigazgatók pozsonyi konferenciáján 1983 őszén elhangzott orosz nyelvű előadás magyar változata

kölcsönös érdekek alapján lehetőség nyílik – meg kell előznie az információs eszközök nemzeti fejlesztésének, illetve az erre koncentráló nemzetközi kooperációnak.

3. Nemzeti igények a nemzetközi kooperációra

Az információs eszközök nemzetközi együttműködést megelőző nemzeti fejlesztésének programjába a *kommunikációs technikáról való gondoskodás* is beletartozik (telefon, telex, levél- és csomagtovábbítás, online kapcsolatok stb.). Nem kevésbé előfeltétel, hogy az állományépítésben jó előre kialakítsuk a *nemzeti együttműködést*.

Illuzórikus minden olyan törekvés, amely a nemzetközi állományépítési együttműködésben nem a *kölcsönös érdekekre* alapoz. Enélkül legfeljebb deklarációk helyettesítik a valóságos eredményeket. Az állományépítési együttműködést csak akkor lehet a pénzügyi, elhelyezési és hasonló tárgyi korlátozások mellett tartósan, tudatosan és ésszerű mederben tartani, ha az adott könyvtár (hálózat) biztos számíthat a nemzeti és nemzetközi *könyvtárközi kölcsönzés* működésére is.

Személy szerint a munkamegosztáson alapuló nemzetközi együttműködést az állományépítésben kevésbé tartom a közeljövőben megvalósíthatónak, mint az információcseré továbbfejlesztését. Más szóval: az összehangolt beszerzésnek még országonként sem értek meg a feltételei, csak kényszerei ütnek fel a fejüket – főleg anyagi okok miatt. Néhol azonban vannak már példák a szűkebb-tágabb együttműködési gyakorlatra is. Így a skandináv államok tudományterületi és regionális alapon osztják meg egymás között a beszerzést. Az egy-egy országon belüli könyvtári konzorciumok sem ismeretlenek. Keretükben a beszerzés és/vagy a feldolgozás összehangolását számítógépes technika segíti (az Egyesült Államokban működnek ilyenek). Közép- és kelet-európai relációban sem maradtunk próbálkozások nélkül. A szocialista országok akadémiai intézményei pl. a MISZON keretében kiadták kurrens társadalomtudományi folyóirataik közös jegyzékét. Egyéb együttműködési kezdemények is folyamatban vannak, főként az NTMIR égisze alatt.

Minden valószínűség szerint a technikai feltételek feljavulásától, mindenekelőtt a könyvtári folyamatok gépesítésétől és a kommunikációs adottságok mennyiségi és minőségi változásától várhatjuk – előbb nemzeti mértékben – az információcseré olyatén fejlődését, amelynek révén megvalósíthatjuk az állományépítés bizonyos mértékű, nem adminisztratív, hanem tudományos módszerekkel operáló összehangolását. Ez egyaránt vonatkozik a folyóiratokra, könyvekre és kutatási jelentésekre. Várhatóan az egyes nagy tudományterületek között sem lesznek különbségek az összehangolt állományépítés szükségességének felismerésében. Ez a szük-

ségesség valójában már jó ideje fennáll, és e téren – sugallják a nemzetközi tapasztalatok – az igények további növekedése várható.

A nemzeti igények valószínűsíthető növekedése követeli ki majd a nemzetközi összehangolást. Ennek jegyében sem nemzetileg, sem nemzetközileg ne váljunk egy olyan leegyszerűsített elképzelés rabjaivá, hogy „egyszeri feldolgozás – többszöri felhasználás”. E tekintetben a *használók* igénye a döntő, továbbá a nagy gyűjtemények *folyamatossága*. Az állományépítésben a nemzetközi együttműködés alatt mindig csak bizonyos mértékű, a körülményektől és a hagyományoktól függő *korlátozott* együttműködés értendő. Ezt azonban folyamatosan, nem kampányszerűen, tudományos elemzésre alapítva, minimálisan adminisztratív jelleggel kell megvalósítani. E vonatkozásban Magyarországon az 1983 őszén végrehajtott, kizárólag adminisztratív jellegű folyóiratrendelés-csökkentés tipikus példája volt annak, ahogyan *nem szabad* az állományépítésbe (és persze az információellátásba) belenyúlni, s ezáltal inkább kompromittálni az összehangolási törekvéseket, mintsem elősegíteni őket. Pozitív tanulsága is volt azonban az akciónak, amennyiben fokozottan ráirányította a figyelmet az ésszerűsítésre, a kooperációra. Mindkettőt komolyabban kell venni, mind eddig.¹

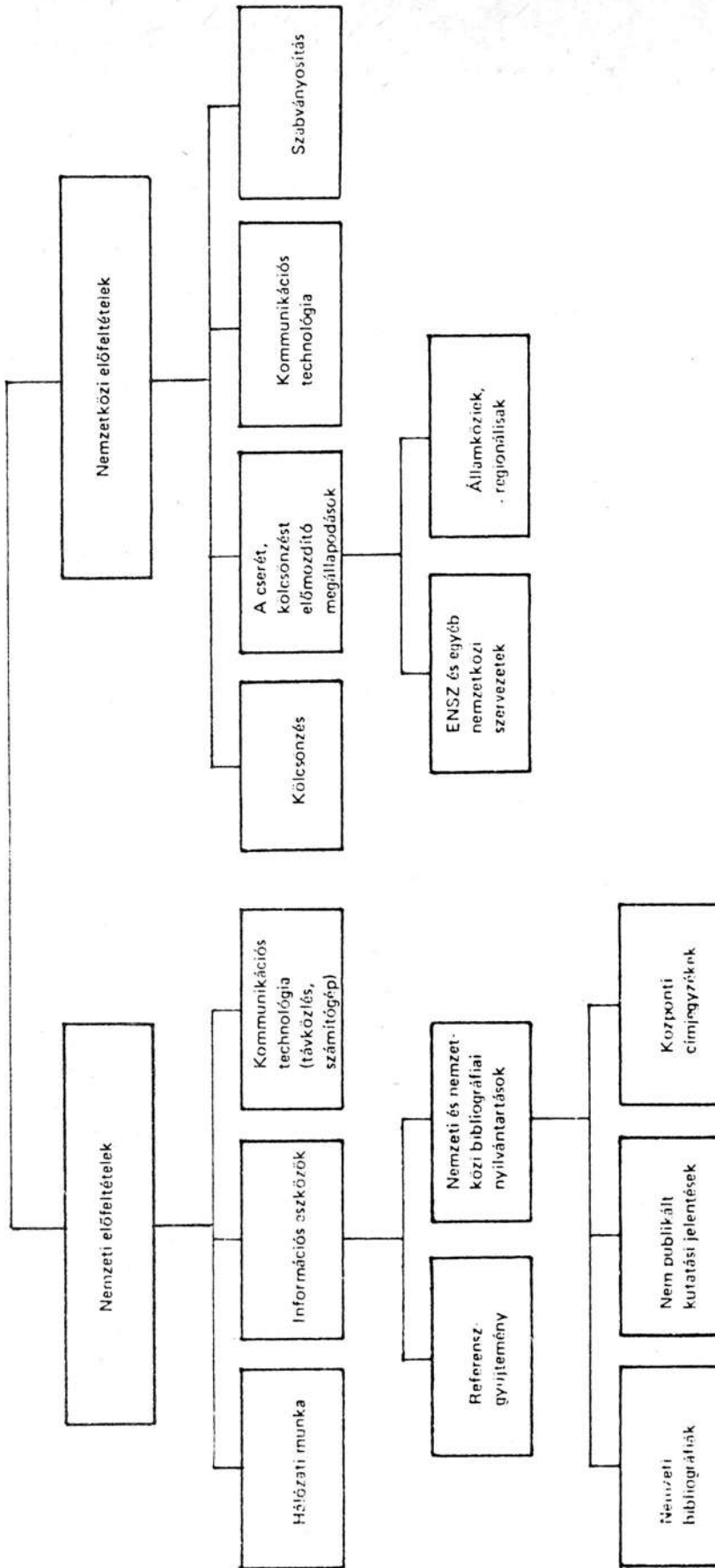
4. Kapcsolódó kérdések

A nemzetközi együttműködés az állományépítésben nem szorítkozhat a vétel és csere útján beszerzett dokumentumok nemzeti és nemzetközi összehangolására. A beszerzéshez közvetlenül vagy közvetetten kapcsolódik a hálózati elv érvényesítése, ami megnyilvánulhat akár államigazgatási keretben, mint a szocialista országokban, akár önkéntes kooperációban, mint az Egyesült Államokban működő néhány könyvtári konzorcium, akár nemzetközi relációban, mint a skandináv országokban. A hálózati elv érvényesítése a gyakorlatban ui. jócskán túllépi az állományépítés egyeztetésének kereteit.²

A hálózati munka keretében, illetve hozzá kapcsolódva merül fel a *helykihasználás* problematikája is. Aligha kerülhető el a tárolóraktár létesítése (vagy általában a külső raktáraké). Emlékeztetőül: egy kötet ára nem a beszerzési ár (a csere is pénzbe kerül), hanem ehhez a feldolgozás, a raktározás és az összes kapcsolódó tevékenység költségeit is hozzá kell számítani. Az esetek

¹ Vö. a *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* 1983. évfolyamának erről szóló vitájával

² Ld. RÓZSA György: A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon = TMT, 30. évf. 6. sz. 1983. p. 213–221.

1. ábra Együttműködés az állományépítésben

tekintélyes részében a beszerzést követő költségek magasabbak, mint a beszerzés költségei. Ezért az állományépítés nemzeti vagy nemzetközi szinten történő összehangolása nem egyszerűen a beszerzési költségvetés ésszerűbb felhasználását szolgálja, hanem általában a könyvtári információellátás *optimalizálását*. Az állományépítés ennek csak egyik része. A gyarapítás mellett az állomány-*apasztás*, az optimális helykihasználás (a kevésbé használt állomány központositott kihelyezése), a feldolgozás ésszerűsítése (a központi katalogizálás valamilyen formájában) mind-mind a tárgyalt témakörbe tartozik, s külön-külön szakirodalommal rendelkezik.

A *feldolgozással* összefüggésben számítani lehet arra, hogy a nemzeti bibliográfiák mindinkább mágnesszalagos formában jelennek meg, csere tárgyává válnak, aminek előnyei kézenfekvők. A bibliográfiai leírások gyors, szakszerű, teljeskörű szolgáltatása kiküszöböli a nehézkes címléírás munkák párhuzamos elvégzését. Ennek is – természetesen – megvannak a technikai előfeltételei (számítógép-hálózat, jó minőségű terminálok és printerek).

Itt, a kapcsolódó kérdések között kell még megemlíteni a nemzetközi *szabványosítást* (pl. katalogizálás), a *számítógépes kompatibilitást*, a *rendszerelés-osztályozás fejlesztését*, akár a hagyományos osztályozását (pl. az ETO folyamatos revíziója), akár a tezauruszokét.

5. Szinoptikus táblázat

Az állományépítésben a nemzeti és nemzetközi léptékű együttműködés lehetőségeit, illetőleg előfeltételeit az *1. ábra* szemlélteti.

Végül, de nem utolsósorban említem meg a nemzetközi állományépítési együttműködés leglényegesebb előfeltételét, a *nemzetközi politikai, gazdasági, illetve az ehhez szükséges tudományos és kulturális kapcsolatok fejlődését*, illetve az ahhoz szükséges pozitív légkört.

Rózsa György

Jegyzet a műszaki könyvtári koordinációs kollégium 1983. június 16-i kibővített üléséről

A címből is kitűnik: ez a kollégiumi ülés szélesebb kört érintett, mint elődei. A műszaki főiskolák könyvtárosai ugyancsak részt vettek rajta, mivel a jövőben egyre több feladatot kell ellátniuk a szakirodalmi információk biztosítása és továbbítása terén.

Az ülés napirendjén három témakör szerepelt:

1. Tájékoztató az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) centenáriumi ünnepi üléséről, illetve fejlődéstörténeti és fejlesztési kiállításáról.
2. Az OMIKK folyamatban lévő fejlesztési munkái és fejlődésének távlatai.
3. A műszaki folyóirat-KC-val kapcsolatos teendők és gondok.

Dr. Dúzs János, az OMIKK általános főigazgatóhelyettese, az ülés elnöke – a baráti üdvözlő szavak után – szervezeti változásokat jelentett be. Elmondta, hogy az OMIKK-ban az év elején olyan átalakulás ment végbe, amely a kollégiumot is érinti. A korábbi Könyvtári koordinációs és módszertani osztály megszűnt, és kibővített oktatási feladatokkal az általános főigazgatóhelyettes közvetlen irányítása alatt *Oktatási és módszertani osztállyá* szerveződött. Az osztály vezetője változatlanul *Mártyán Gyula*, aki egyben a kollégium titkára. Dúzs János köszönetet mondott *Futala Tibornak*, az Országos Műszaki Könyvtár (OMK) igazgatójának és minden olyan könyvtári munkatársnak, aki a kollégium sikeres működése érdekében munkálkodott. Rámutatott arra, hogy az OMK szerepe az együttműködésben még tovább fog növekedni.

A koordinációs kollégium eddig is komoly eredményeket ért el. Közülük a műszaki folyóirat-KC és a műszaki könyvtárkezelői tanfolyam a legjelentősebb. E vállalkozásokért méltán jár köszönet minden közreműködőnek. Mindez záloga annak, hogy a munka a jövőben még célszerűbbé és hatékonyabbá válik. E cél elérését előmozdítandó határozta el az OMIKK, hogy részletes – az eredményeket és a gondokat egyaránt feltáró – tájékoztatást ad a kollégium résztvevői számára fejlesztési munkáiról.

*

Az OMIKK *centenáriumi eseményeit*, amelyek a kibővített ülés első napirendjét képezték, dr. Dúzs János ismertette. A centenáriumi ünnepi ülésre június 9-én került sor. Ezen az intézmény eddigi eredményeinek áttekintésén kívül különösen az időszerű feladatok és a fejlesztési tervek kaptak hangsúlyt. A szemléletesebb tételt az intézmény múltját, jelenét és fejlesztési terveit bemutató *kiállítás* szolgálta, ahol a közönség korszerű oktatástechnikai és mikroreográfiai eszközöket is láthatott.

E tájékoztató keretében az ülés résztvevői megemlékezésül átvették az OMIKK centenáriumi emlékplakettjét és az intézmény történetének második kötetét, *Benedek Jenő* munkáját.

*